

Kyrkokvasten

Kyrkokvasten är ingen kvast utan en bukett eller någon eller några enstaka blommor kvinnorna - alltid kvinnor - hade med sig till de oerhört långa och svavelosande predikningarna i kyrkan.

Det finns många namn på denna bukett, kyrkokvast, kyrkbukett eller kyrkobukett är vanliga och rektor Henriksson i Dals Ed kallade den kyrkkosten. I krusmyntagårdens häfte kallas de gotländska kyrkagångsörter.

Henriksson berättar, enligt Kerstin Ljungqvist, att seden med kyrkkosten praktiserade över hela Dalsland ännu i slutet av 1870-talet.

1997 anlades en örtagård strax utanför kyrkporten i Revinge kyrka. Här har man planterat de örter som i gamla tider ingick i kvinnornas kyrkbukett. Med kyrkbuketten i handen trädde kvinnorna in i vapenhuset.

Det finns växter, blommor eller blad, som är mera vanliga - traditionella - i kyrkokvasten. På Gotland räknade man 9 växter, i övriga landet troligen 7, enligt Lisbeth Almark. I krusmyntagårdens häfte anges sju växter.

Buketten lades med stjälkarna invirade i en vit näsduk ovanpå psalmboken. Anledningen till att kvinnorna hade dem med sig kan vi kanske inte veta säkert, men många teorier finns.

De luktade gott och det behövdes när många människor, som kanske inte tvättade sig i onödan, samlades på ett ställe under flera timmar.

Det var något att göra medan man lyssnade. Man kunde titta på växterna, plocka med dem och fundera kring dem.

Man kunde hålla sig vaken med växter som doftade starkt och på så vis slapp man kyrkstöten som kom om man råkade somna.

Man kunde gömma sig bakom dem och prata med grannen eller titta på män på andra sidan kyrkgången.

När det gäller doften som doldes av kyrkobuketten så skröder Annemarta Borgen inte orden i sin bok "Min örtagård". Hon säger att bakgrunden till det allmänna bruket av kyrkobuketterna är allt annat än poetisk. Hon skriver att de som hade råd beställde och betalade i god tid en gravplats under kyrkgolvet eller i kyrkväggarna, som ständigt bröts upp för nya döda. Förfädernas ruttna stank slog emot de efterlevande när de öppnade kyrkporten och ångorna från allt det luktvatten de stänkte, alla de kryddörter de strödde ut och all den en, malört eller annan rökelse de brände, la sig som en bedövande kväljande dimma i kyrkorummet. Här fanns bacillerna renodlade, men kanske skyddade kyrkobuketterna kvinnorna något.

Bara för att det var 7 - eller 9 - växter så innebar det nog inte att alla kvinnor hade detta antal växter med sig. De tog nog vad de hittade vid stugknuten eller på vägen till kyrkan. På vintern kunde man ta med sig en kvist från en krukväxt med väldoftande blad, t.ex. myrten eller rosengeranium. Det viktiga var nog att de doftade.

De flesta av dessa växter användes och används fortfarande till det som kallas doftpotpurri, dvs. man torkar och sparar väldoftande blommor och blad i en kruka med lock. På vintern kan man sedan lyfta på locket, röra runt lite och njuta av doften av sommar.

Växterna kan variera mycket. De vanligaste är: balsamblad, citronmeliss, isop, lavendel, malört, mynta, renfana, salvia och åbrodd. Rektor Henriksson nämner "åxelägger" (gullviva), "salvia" (balsamblad) och "abrott" (åbrodd).

Nedan beskrivs de mycket kortfattat. De flesta har vi beskrivit i tidigare örta­blad i mera fördjupade artiklar.

Balsamblad *Balsamita major*

Kallas även bondsalvia, luktsalvia och psalmboksblad.

Bladen är lätt grågröna, ganska stora och ovala. Blommorna är gula. Växten blir ca 1 meter hög.

Balsamblad användes som kryddört i mat och öl. Man hade den gärna i garderoben.

Citronmeliss *Melissa officinalis*

Kallas även hjärtansfröjd.

Bladen doftar och smakar citron. Busklik­ta växtsätt.

Citronmeliss används i matlagning och som dekoration på mat. Används till te. Ansågs lugna oroliga hjärtan och araberna ansåg att den gav ett gott förstånd.

Isop *Hyssopus officinalis*

Gammal kulturväxt - men inte samma växt som esop i bibeln.

Isop är en låg, ca 45 cm, buske med vedartade kvistar. Bladen är smala, blanka och mörkt gröna.

Doften är frän och bör användas med försiktighet. Blommorna är klarblå i raka ax. Det finns vita och rosa blommor också men de är inte lika härdiga.

Används som lindrande te vid förkylning och ont i halsen. Isop står för botgöring och ödmjukhet. Den starka doften höll kvinnorna vakna.

Lavendel *Lavandula angustifolia*

Bladen är smala och grågröna. Busklik­ta växtsätt. Lavendelblå (finns även vita och rosa) blommor i ax.

Lavendel tillsattes i tvättvatten för luktens skull. Lavendel syddes även in i kläderna för att hålla loppor och löss borta. Tygpåsar fyllda med torkade blommor lades i garderober och linneskåp för att det skulle dofta gott. Lavendelblommorna ansågs motverka mal.

Lavendel innehåller hög halt eteriska oljor och är medicinskt verksam. Utvärtes ökar den cirkulationen och lindrar vid muskelsmär­tor, värk och reumatism. Invärtes ger den en lugnade effekt vid oro, yrsel, migrän och insomningsbesvär. Den lindrar även vid diarré samt irriterad mage och tarm.

Lavendelsprit, alkoholutdrag av blad och blommor, har använts för ökad hudgenomblödning, är även bra mot finnar. En droppe lavendelolja kan användas på små brännsår och blåsor.

Malört *Artemisia absinthium*

Gammal kulturväxt, omnämnd i bibeln. Stark ört i mytologiska sammanhang.

Silvergrå halvbuske. Små, mimosaliknande grågula blommor. Skördas till besk på bartolomeinatten, 24 augusti.

Malört används som brännvinskrydda men också tidigare som läkeört. Den ansågs bota sjösjuka, mask i magen och aptitlöshet. Har också använts som trolldomsört.

Mynta *Mentha* spp.

Finns flera hundra arter. Till kyrkobuketten användes främst krusmynta.

Bladen är ovala och sågtandade, stjälken fyrkantig. Blommorna är vanligen rosavioletta och kommer i ax eller täta blomtappar.

Olika slags myntor har använts av människan och odlats sedan mycket lång tid tillbaka. I det gamla Kina användes de som lugnande och kramplösande medicin. I Grekland som smärtstillande och kärleksbefrämjande medel. I Bibeln kan man läsa att fariséerna drev in tionde i mynta, dill och kummin. Munkarna förde den med sig till norra Europa. De nyttjade den mot många sjukdomar samt till att ”dämpa lustarna”, något som var eftertraktat för dem som levde i celibat.

Olika myntaarter har oftast likartade medicinska egenskaper. De verkar befrämjande för matsmältningen, motverkar gaser i magen och lindrar vid förkylning. Utvärtes kan de nyttjas som badtillsats och i munvatten.

Krusmyntan har även använts mot mjölkstockning hos ammande kvinnor samt för att avsluta amningen.

Krusmynta kan användas i sallader och såser samt till kött- och grönsaksrätter. Den är särskilt god till färskpotatis. Den är också god i kokvattnet när man på våren-försommaren kokar gammal potatis. Te på bladen uppges vara uppiggande och bra för matsmältningen.

Renfana *Chrysanthemum vulgare*

Krusbladig renfana kallas även munkrenfana eller gubbaskägg (f. crispum). Infördes av munkarna, därav namnet.

Blir halvmeterhög. Stjälkarna ogrenade. Gula blommor i skärm.

Renfana ansågs kunna skydda mot häxeri och trolldom, den skulle ge evigt liv.

Salvia *Salvia officinalis*

Kallas även äkta salvia, salevia, kryddsalvia. En av de mest kända krydd- och medicinalväxterna.

Kryddsalvia är en vedartad buske med ovala grågröna, aromatiska blad. Blommorna är blålila.

Användes av munkarna som universalmedel. Den användes även som kärleksmedel och trolldomsört.

Under antiken drack egyptiska kvinnor salvia för att bli fruktsamma.

Åbrodd *Artemisia abrotanum*

Kallas också mors buske.

Åbrodd är en halvbuske. Bladen är mycket finflikiga. Hela växten avger en citronaktig doft.

Blommorna oansenliga men den blommar sällan i Sverige.

Används som brännvinskrydda och till växtfärgning. Som trolldomsört ansågs den hålla onda makter borta, har till och med använts till djävulsutdrivning. I kyrkokvasten skyddade den kvinnan på vägen till kyrkan.

Lisbeth Flising

Källor till ovanstående text:

Min örtagård Annemarta Borgen Forum 1985

Kyrkokvasten Lisbeth Almark opublicerad artikel utan årtal

Nyttans växter Kerstin Ljungqvist Calluna förlag 2006

Örtagård Krusmyntagårdens häfte av Lena Blomkvist utan årtal

Broschyr om Revinge kyrka